

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת דברים וט' באב, תש"ע
מספר 870

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

עוג מלך הבשן

בפרשתנו מתואר איך בני ישראל הביסו את עוג מלך הבשן (דב' ג: א-יא):
וַנִּפֶן וַנַּעַל דָּרֶךְ הַבֶּשֶׂן וַיֵּצֵא עוֹג מֶלֶךְ הַבֶּשֶׂן לִקְרָאתָנוּ הוּא וְכָל עַמּוֹ לְמַלְחָמָה אֲדָרְעִי. וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי אֵל תִּירָא אֹתוֹ כִּי בִידְךָ נִתְּתִי אֹתוֹ וְאֵת כָּל עַמּוֹ וְאֵת אֶרְצוֹ וְעַשִׂיתָ לוֹ כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְסִיחֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי אֲשֶׁר יוֹשֵׁב בְּחֶשְׁבוֹן. וַיִּתֶּן ה' אֶל-לִהְיֵנוּ בְּיַדְנוּ גַם אֵת עוֹג מֶלֶךְ הַבֶּשֶׂן וְאֵת כָּל עַמּוֹ וַנַּבְּהֵהוּ עַד בְּלִתֵּי הַשְּׂאִיר לוֹ שְׂרִיד... כִּק עוֹג מֶלֶךְ הַבֶּשֶׂן נִשְׁאַר מִיַּתֵּר הָרְפָאִים הַנֶּה עָרְשׁוֹ עָרֵשׁ בְּרִזְל הַלָּה הוּא בְּרַבַּת בְּגִי עֲמוֹן תִּשָּׁע אֲמוֹת אֶרְפָּה וְאֶרְבַּע אֲמוֹת רְחֵבָה בְּאֶמֶת אִישׁ.

המדרש מוסיף פרטים רבים על עוג מלך הבשן שאינם כתובים במקרא. להלן נסקור דברי אגדה על אודות עוג מלך הבשן, ונשתדל להבין את מה שנאמר בתורה בעניינו על פי פשוטו של מקרא.

עוג מלך הבשן באגדה

האגדה נוטה להעניק לעוג ממדים גדולים מאוד הן מצד משך חייו הן מצד גובהו. לפי המדרש, עוג זכה לאריכות ימים מופלגת. רש"י,¹ המסתמך על מקורות רבים בחז"ל, כותב שעוג היה פעיל בזמן אברהם, וייתכן שאף היה בזמן המבול וניצל ממנו. המדרש גם יודע להסביר את מקור שמו ומדוע זכה לאריכות ימים כזאת (בראשית רבא מב, ח):

למה נקרא שמו עוג? שבא ומצא את אברם וישוב ועוסק במצות עוגות (אפיית מצות לפסח), הוא לא נתכוון לשם שמים אלא אמר: "אברהם זה קוניון (נוקם) הוא, ועכשיו אני אומר לו נשבה בן אחיך, והוא יוצא למלחמה ונהרג, ואני נוטל את שרי אשתו". אמר לו הקב"ה: "חייך שכר פסיעותיך אתה נוטל, שאתה מאריך ימים בעולם. ועל שחשבת להרוג את הצדיק חייך שאתה רואה אלף אלפים ורבי רבבות מבני בניו". ואין סופו של אותו האיש ליפול אלא בידם שנאמר (דב' ג: ב): "ויאמר ה' אלי אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו".

הגמרא מייחסת אותו לשמחזאי (נדה סא ע"א): "סיחון ועוג בני אחיה בר שמחזאי הו". לפי המדרש, שמחזאי היה אחד משני המלאכים שירדו על הארץ והתערבו עם בני האדם.² ובמדרש להלן מזוהה עוג עם אליעזר עבד אברהם, וגם לפיו היה ענק עצום:

עוג הוא אליעזר, ופרסות רגליו של אברהם אבינו היה טומנו בכף ידו, ופעם אחת גער בו, ומיראתו נפל ממנו שינו, ונטלו אברהם אבינו, ועשאו מטות של שן, והיה ישן שם, ויש אומרים כסא עשאו, וישב בו כל ימיו, ומי נתנו לאברהם, נמרוד... ומה היתה אכילתו, אלף שוורים, וכן כל מין חיה, ושתייתו אלף מדות, ומה היתה טיפת זריעתו, שלשים וששה ליטרין.³

¹ רש"י בר' יד: יג. על פי בבלי נדה סא ע"א: "וַיִּבְא הַפְּלִיט וַיַּגֵּד לְאַבְרָם הָעֶבְרִי", ואמר רבי יוחנן: זה עוג שפלט מדור המבול".

² בראשית רבתי בראשית ו, ב.

³ מסכת סופרים הוספה א פרק א הלכה ב.

ואולם המדרש מציין שעל פי הממדים הרשומים בפסוק עוג היה אדם משונה: "מנוול היה עוג מלך הבשן, אף על פי שהיה גבור, ארכו תשע אמות ורחבו ד' אמות, והרי רחבו קרוב למחצית ארכו שאין בריות בני אדם כן".⁴ וכך מתארת האגדה התלמודית את מלחמתו נגד ישראל:

אמר: מחנה ישראל כמה הוי – תלתא פרסי, איזיל ואיעקר טורא בר תלתא פרסי ואישדי עליהו ואיקטלינהו. אזל עקר טורא בר תלתא פרסי ואייתי על רישיה, ואייתי קודשא בריך הוא עליה קמצי ונקבוה ונחית בצואריה. הוה בעי למשלפה, משכי שיניה להאי גיסא ולהאי גיסא ולא מצי למשלפה... משה כמה הוה – עשר אמות, שקיל נרגא בר עשר אמינ שוור עשר אמינ, ומחייה בקרסוליה וקטליה.⁵

עוג על פי פשוטו של מקרא

בדעתי לדון בשני פנים של "פשוטו של מקרא", בהתאם למה שכתב פרופ' משה ארנד ז"ל. לא רק "אפיק המקרא, הערוץ שבו הוא 'מתהלך וזורם'... מבחינת הקשר התחבירי שבין המלים ומבחינת הקשר הענייני התוכני שבין המשפטים",⁶ אלא גם סבירות הפירוש על פי הוראותיו של רבי סעדיה גאון⁷ והרמב"ם ההולך בעקבותיו: "אנחנו נברח מאוד משינוי סדר בראשית".⁸ וזאת גם עמדת הרשב"ם: "רשב"ם – בניגוד לרש"י – מפרש על פי דרך ארץ, כלומר על יסוד הניסיון האנושי ומנהג הבריות, בלי להזדקק לתופעות על-טבעיות שלא אומתו על ידי נביאים ולא נאמרו במפורש במקרא".⁹

בעיני הפרשנים הקלאסיים, עוג הוא אמנם איש בעל ממדים גדולים מאוד, אבל אין הוא חורג ממש מחוקי הטבע. לפי זה יש לפרש את מה שנאמר בתורה: "עָרְשׁוֹ עָרֶשׁ בְּרָזֶל הָיָה הוּא בְּרֵבֶת פְּנֵי עֲמֹן תִּשְׁעַ אַמּוֹת אָרְפָּה וְאַרְבַּע אַמּוֹת רְחֵבָה בְּאַמַּת אִישׁ" (ג:יא). הרשב"ם מפרש שערש הוא מיטת תינוק, ועשו אותה מברזל "לפי שכשהיה קטן היה חזק מאד ובהשתטחו היה משבר ערס של עץ". הוא לא היה זקוק לכך כאשר היה מבוגר, שהרי "לאדם גדול יש בו דעת". לפי הרמב"ן, "לא יסבול אותו ערש עצים כשאר בני אדם". ומדוע שמרו את מיטתו? בעל "משך חכמה" מסביר:

יתכן מה שנודע הנהוג בימים הקדמונים אצל העובדי אלילים ועובדי האדם בחינא, אשר ייחסו גבורת הגבור לאלה ולכל כליו אשר הראה במ את גבורתו עבדו וישתחוו, כאשר נודע בשיר היוונים. לכן עשו את עוג – אשר האריך ימים והיה מופלג בזקנה וגבורה – לאלה, וגם לערסו הקדישוה ויניחוה בית עצביהם.

בעניין גודל המיטה אין אבן עזרא מקבל את הסברו של רש"י, ש"אמת איש" מכוון לאמתו של עוג, משתי סיבות: "כי מה בא הכתוב ללמד? ועוד, שלא יהיה בצלם אדם כלל!" אם התורה רוצה להודיע לנו מה היה גובהו של עוג, עליה להשתמש במידה המוכרת לנו, ולא ייתכן שהיא תבאר את הלא-ידוע על ידי הלא-ידוע עצמו. ועוד, כאמור, יש להשתדל להסביר את הטקסט המקראי כמותאם לחוקי הטבע. ראב"ע סובר אפוא שגובהו היה כפול מגובהו הרגיל של בן אדם – דבר שעדיין מתקבל על הדעת. לפי אשר ויזר, "על גלית הפלישתית שגם הוא היה מן הרפאים" (דה"א כ:ד-ה) נאמר: "גְּבֹהָ יֵשׁ אַמּוֹת וְזָרְתָּ" (שמו"א יז:ד) והוא בערך כפל של אדם ממוצע, וכנראה דייק ראב"ע בגובהו של עוג שהיה כפול משל כל אדם, כיוון שהמיטה ארוכה מן האדם השוכב בה. כך סובר גם הרמב"ם, המבאר את המשנה המוזרה שלהלן (נדה ג, ב):

המפלת כמין קליפה, כמין שיערה, כמין עפר, כמין יבחושים אדומים, תטיל למים. אם נמוחו טמאה, ואם לאו טהורה. המפלת כמין דגים חגבים שקצים ורמשים, אם יש עמהם דם טמאה, ואם לאו טהורה. המפלת מין בהמה חיה ועוף, בין טמאים בין טהורים, אם זכר תשב לזכר, ואם נקבה תשב לנקבה. ואם אין ידוע, תשב לזכר ולנקבה, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים כל שאין בו מצורת אדם אינו ולד.

והרמב"ם מבאר:

אל יעלה בדעתך שמן הנמנע הוא בדרך הטבע שיוליד האדם כל מה שנזכר כאן, אלא זה אפשר וכבר נראו

⁴ דברים רבה (ליברמן) פרשת דברים.

⁵ בבלי ברכות נד ע"ב (בתרגום): מחנה ישראל כמה הוא – שלוש פרסות. אלך ואעקור הר בן שלוש פרסות ואשליך עליהם ואהרגם. הלך ועקר הר בן שלוש פרסות ושם על ראשו. והביא הקב"ה עליו חגבים ונקבו את ההר ונפל על צווארו היה רוצה לשלוף אותו מעל ראשו נמשכו שיניו לצד זה ולצד זה ולא יכול לשולפו... משה כמה היה גובהו? עשר אמות, לקח גרון בן עשר אמות, וקפץ עשר אמות, והכהו בקרסולו והרגו.

⁶ משה ארנד, פרשנות המקרא והוראתו, ירושלים תשס"ו, עמ' 16.

⁷ ר' סעדיה גאון, ספר אמונות ודעות, התחלת המאמר השביעי.

⁸ רמב"ם, איגרת תחיית המתים, מהדורת רבינוביץ עמ' שעג.

⁹ משה ארנד, שם עמ' 20.

רוב אלו, והזכיר הפילוסוף¹⁰ מה שהוא יותר מוזר מזה, לפי שכל הדברים הטבעיים הולכים על הרוב, וימצא בהם באופן נדיר הפלאי והמוזר.

אך לא ממין זה מה שכתבה התורה על עוג. אין מיטתו של אדם שווה למידתו, שהרי אינה בגד שהוא לובש. אלא המיטה תמיד גדולה יותר מן האדם הישן בה. נהוג ומקובל שהיא ארוכה יותר מן האדם בשליש אורכו. ואם היה ארוכה של מיטה זאת תשע אמות, יהיה אורכו של הישן עליה שש אמות או קצת יותר. ודברו "באמת איש" (ג:יא) כוונתו בְּאֵמַתוֹ של אדם מבינינו, כלומר, משאר האנשים, לא באמתו של עוג. כי על-פי רוב אבריו של אדם פרופורציונליים. הכתוב אומר אפוא שאורכו של עוג היה פי שניים מאורכו של איש משאר האנשים או קצת יותר. זאת היא בלי ספק אחת מן החריגות של פרטי המין האנושי, אך בשום פנים אין היא נמנעת. לסיכום: לפנינו פרשה פרדיגמטית המבוארת על ידי שתי רמות של פרשנות: אחת על פי דרכי האגדה, ומטרתה אינה אלא לפאר את מעשי ה' ומשה עבדו ולא נרתעת מהגזמות מופרזות בלי כל קשר למציאות, והאחרת משתדלת לבאר את הכתוב בתורה על פי ההיגיון האנושי וחותרת לאמת ההיסטורית. כידוע, אי-הבחנה בין שתי בחינות אלו היא טעות הרמנויטית חמורה, ואין כל טעם לעמת אותן אלא יש לראות בהן שתי מערכות מקבילות המעשירות – כל אחת בדרכה היא – את הבנתנו ותורמות להתפתחותנו הדתית.

ד"ר אלכסנדר קליין
המחלקה למתמטיקה

¹⁰ הכוונה לאריסטו.